

על משפחות יהודיות בשווקי העיר-העתיקה¹

שבתי זכריה, עו"ד

היורד כיום לירושלים העתיקה ומגיע לסימטאות הצבעוניות של השווקים, רואה לפניו טורי חנויות, משני צידי השוק, של בני דודנו – המוסלמים. בחנויות אלה נמכרים לרב חפצי תיירים, בגדים, ולעיתים מצרכי מזון. כלל לא עולה על הדעת, כי פני הדברים בעבר היו אחרים, מבחינת בעלי החנויות והנה, תוך כדי מחקרי הממושך בנושא הולדות הישוב היהודי בירושלים שבין החומות, ביחוד בדורות האחרונים, נודעו לי עובדות המשנות מעט את המציאות והפריעים לרוב בלתי ידועים, אך מרתקים.

מתברר כי בדורות האחרונים – עד ימי פרעות תרצ"ו-תרצ"ט (1936-1939), התקיימו באיזורי השווקים עשרות של בתי עסק שנוהלו בידי יהודים. בפנינו עובדות על חיים יהודיים והווי מיוחד שהתקיימו בעיר העתיקה שלרוב כבר נשכח זכרם. המדובר על חנויות שהתקיימו באיזורי שוק ה"בטראק" ברחוב דוד, וכן ב"שוק החדש" שנקרא היה ה"מוריסטן" ואף ברובע הנוצרי. תוך כדי מחקרנו הממושך תיעדנו את הדברים בכתבים שונים, ובחלקם אמורים לצאת לאור בעתיד הקרוב.

אך מה שיותר מעניין, כי תוך כדי כך, מצאנו כי לא רק שמסחר התנהל באיזורים אלה בידי יהודים, אלא היו אף כמה משפחות יהודיות שהתגוררו בין ובתוך סימטאות השווקים, באיזורים המרוחקים והבלתי מוכרים בעיר העתיקה.

1 פרק אחד מתוך ספר העומד לראות אור.

הבית עומד מספר צעדים לפני רחוב המוריסטון, המוליך לרחבת השוק החדש. בקומה השלישית של אותו בית ישנה מרפסת, הפונה אל הרחוב לצד דרום. זהו הבית היחידי ברחוב, בו נמצאת מרפסת. חלונות הדירה לצפון פונים לכיוון השוק החדש המוריסטון, מכאן גם רואים את כנסיית הקבר, עם שתי הכיפות השחורות.

אציין כי בבניין זה התגוררו בעבר לפחות שתי משפחות יהודיות אחת לאחר השנייה. בתחילה גרה בו משפחת של ד"ר יהושע פרידמן.

והנה מעניין הדבר, העיתון הירושלמי "הצבי" של אליעזר בן יהודה, בגיליון של חודש אייר תרנ"ז (1897) מבשר על בואו של ד"ר פרידמן לירושלים וזה לשונו:

"ארה נכבד בא לעירנו, האדון ד"ר פרידמן מסטמבול – ברוך הבא".

כאשר הגיע לירושלים ד"ר פרידמן, הוא התמנה כאן כרופא של חברת "בני ישראל", שנוסדה באותה תקופה בירושלים, על ידי בני הישוב היהודי ומטרתה היה לסייע באופן כללי לציבור היהודי. ד"ר פרידמן שירת גם כרופא בחברה "למען ציון", שעסקה במתן סיוע לחולים. בירושלים הוא היה מפורסם כרופא מצטיין, הדואג לטובת החולים העניים. ויצוויין כי הוא שירת את כלל האוכלוסייה בירושלים, בין יהודים ובין ערבים.

בעיתון "הצבי", מעט מאוחר יותר בחודש סיון תרנ"ז (1897), התפרסמה מודעה בזה הלשון:

"לגדל המפעל שהוציאו לאור אגודת בני ישראל בלקחם את הרופא המומחה ד"ר פרידמן... לענות לכל חולה מעדת ישראל כספרדי כאשכנזי חנם ולבקר חולים בבתיהם בעד ביטול אחד... אלפי תודות וברכות אשר יכרכום... יושבי עיה"ק בעד חסדם הגדול..."

בחודש תמוז תרנ"ח – 1898, הופיעה גם מודעה מעניינת בעיתון "השקפה" – גם הוא של א. בן יהודה – והנושא הוא שוב – סיוע לחולים:

"מבשרים אנחנו לקהל הנכבד כי בעזרת נדיבי עמנו עלה בידינו לעשות חוזה את הרופא המהולל והמפורסם הא' ד"ר פרידמן לענות לחולים וגם לחולי עניים פעמיים בכל יום בבית הרפואות "לבנון" קודם הצהריים... ואחר הצהריים. כן יבקר חולים עניים בביתם על כרטיס מבית הרפואות... בשכונת אבו ישראל גם במחנה יהודה... ובמזכרת משה..."

וזהו החיבור לכך, כי אכן בבית זה שפרטים עליו מסרנו – התגורר היה

על אותו משפחות יהודיות, שגרו כאן, ושזכרם ירד לתהום הנשיה, ברצוני לפרט להלן במאמרי זה.

לדעתי יש בעובדות המובאות להלן, חשיבות אקטואלית, וזאת במיוחד לאור המו"מ המתנהל בינינו עם הערבים-הפלשתינאים על הסכם שלום, שבו מדובר גם על עתידם של רובעים מסויימים בירושלים שבין החומות.

מצאתי כאמור – כי בדורות האחרונים התגוררו משפחות יהודיות גם ברובע הנוצרי וכן בשוק במורד רחוב דוד, באיזור שנקרא היה "בטראק".

בדברי לחלן, אתייחס במיוחד למשפחות היהודיות שהתגוררו באיזור רחוב דוד.

מעניין הדבר, אחת מאותן משפחות שאני כותב עליהם להלן – היתה משפחתו של רופא יהודי שגר באיזור ואף ניהל מרפאה לקבלת חולים ליד ביתו בעיר העתיקה. מדובר בד"ר יהושע פרידמן שהגיע לירושלים בשנות ה-90 של המאה ה-19 ועליו כתבו הרבה בעיתונות העברית של אותם ימים בירושלים.

תחילה מספר פרטים על ד"ר יהושע פרידמן, ועל הבית בו הוא גר. אציין כי הפרטים המובאים – לגבי אישיותו של ד"ר פרידמן מלמדים גם דבר על החיים וההווי של הישוב היהודי באותם ימים בעיר העתיקה.

ד"ר יהושע פרידמן הוא בנו של ר' אברהם עזרא פרידמן ממייסדי המושבה ראש פינה בגליל. הוא נולד בצפת בשנת 1867. בשנות התשעים הראשונות למד רפואה בחו"ל, והגיע לירושלים בשנת 1897. הוא גר בבית ברחוב הבזאר מסוף שנות ה-90 של המאה ה-19, ועד תחילת המאה שלנו.

כפי שנראה, ד"ר פרידמן, לא רק גר באיזור, אלא היה גם חבר במוסד לשירות הציבור שהוקם על ידי בני היישוב היהודי ואחד מסניפיו היה ליד הבית בו גר. מוסד זה, סיפק שירות רפואי לאוכלוסייה היהודית ואף לבני עדות אחרות, וכפי שנראה השירות ניתן לעיתים גם ללא תשלום. הבית בו מדובר, שבו התגורר ד"ר פרידמן – הוא של 3 קומות ונמצא בצד שמאל של מורד רחוב דוד – ברחוב הבזאר, וקרוב לשווקים העתיקים של ירושלים. הבית נשאר קיים עד ימינו. הוא נושא את המספרים 23 עד 27. הכניסה לבית היא במספר – 27. בבניין נמצאת כיום אכסניה לתיירים צעירים, והמקום נקרא – "הוסטל

על משפחות יהודיות בשוקי העיר העתיקה

עצמו גם מחוץ לעיר ומחוץ לחומות. בשני מקומות שונים אשר קבעה לו החברה. וגם בית הרפואות אשר יסדה מחוץ לעיר, ואשר גם יתנו סמי מרפא חנם, נפתח בשבוע הזה, ולחולל עמנו רווח והצלחה..."

ומובא בזה צילום של המודעה המפורסמת שפורסמה בשם "אגודת בני ישראל" על מתן השירותים מצד "הרופא המהולל - דאקטאר פרידמאן - ברובעי העיר ואף חנינם אין כסף... כעני כעשיר... וה' יסיר מחלה מקרבינו..." בעיתון הירושלמי "חבצלת" משנת תרס"א (1901), מתפרסמת מודעה מעניינת:

... המודעה גלוייה מאת ועד עוזר חולים לעדת הספרדים כי הועד הנבחר... עשה חוזה עם מע"כ הרופא הנכבד והמובהק ד"ר פרידמן לסבוב חנם ביום ובלילה בבתי חולים להחיש פדות לנדכאים המוטלים על ערש דוי, עפ"י פתקה שיקבל החולה מאת איש עתי שנמנה על זה.

מודעה!

בשם אגודת בני ישראל

רופא המהולל דאקטאר פרידמאן

חפא האגודה
ענה לכל חרשי בעמנו בכל יום חנם מטעם 1/2 סדק. בבית הרפואות אשר לאגודה הנז' ועל דרך ים סוף והדרך הישנה סוף לעד. וזמן א. נ. ה. מטעם שלשה סדקים - בבית בקר החלום אשר לאגודה בכל עשר האספאל המסווא מלפנים. וזמן ב. ר. ג. מטעם ארבעה חצי סדקים בבית חפא עבודת הרפואות אשר לה חלק כלהודיע ולהחיש.

חנם אין כסף

ק יבק חלום בעד והנה נה ברבם של האגודת אשר יסירו. בקר. נודעת האגודת למספיקת סכרי קבת בדינת החרשים, ובזמנה ה' שלמה חדר סופרי בהחלת הבאבאק החרים, ומתוך לעד על דרך ים. בבית הרפואות אשר לאגודה הנז', ובמאה סדקים בבית הרפואות סה' והא' וכן כלהודיע ולהחיש חלום.

מחר הברטסים | בקר ביום : 3 גרוש
בקר בלילה : 5 . 80

כעני כעשיר

וה' יסיר מחלה מקרבינו

ד"ר פרידמן, וההוכחות הן משני מקורות: ראשית - עדות בכתב ושנית - עדות בדברים מפי קרובו הנ"ל ראובן פרידמן.

בשבועון "השקפה" בעריכת אליעזר בן-יהודה מתאריך "אלף ותל"ד לחורבן... (ושנת תרס"ד-1904), התפרסמה "מודעה גלוייה" מאת "ועד המרכזי לשמירת הבריאות" ובה נמסרו פרטים על חלוקת ירושלים העתיקה והחדשה, לעשרה איזורים, וזאת לצורך מתן סיוע רפואי לתושבי העיר מצד הוועד הנ"ל. בהודעה נאמר בין היתר:

"...להיות עיקר"ת ירושת"ו... העיר גדולה, ורבו רחובותיה ופרווריה בפנים העיר וחוצה לה, נחלקה לעשר מחלקות ואיזורים, היינו שלוש בפנים העיר ושבע חוצה לה, ונמנה בכל מחלקה ועד מקומי... לדאוג על שמירת הבריאות, לבל תבוא שום מחלה... ובכל מחלקה נקבע לה תנות (מקום קבלה) וגם שמשים לישב בכל חנות ביום ובלילה... וגם רפואות הנחוצות..."

ולאחר מכן יש פירוט של עשרה האיזורים... היינו שלושה בפנים העיר ושבעה חוצה לה. אחד האיזורים איזור ג, הוא ברובע היהודי שבעיר העתיקה. כפי שנדרשם, התחנה לאיזור זה, היא "ברחוב היהודים נגד חנות ר' זיידן שיינקר" (טפרברג) - אחד ממייסדי יקב לייב בעיר העתיקה.

לאחר מכן יש במודעה פירוט של גבולות איזור זה: "מחצר ר"ד פיינשטיין עד ר' שמחה יאנובר, ומשם ישר עד קאית באשורה.² משם דרך שוק חב"ד עד חצר ד"ר פרידמן. ומשם דרך חצר ה"אסקולה".

כאמור, נזכרת כאן חצר ד"ר פרידמן - מקום מגוריו. האיזור מתחיל ברובע היהודי, אבל ממשיך ומגיע עד השווקים העתיקים. מוזכר כאמור שוק חב"ד הוא תחילתו של רחוב חב"ד, ושהיה נקרא - "שוק אל חוצור" ("שוק המחצלאות"). האיזור הרפואי הנידון, יוצא מהרובע היהודי לכוון ה"באטראק" - לרחוב הבזאר ואנו אכן ליד אותו בית תלת קומתי שבמורד רחוב דוד בבית מס' - 27, סמוך לרחוב חב"ד שצינו לעיל כמקום מגוריו של הרופא.

לאחר מתן הפרטים על מקום מגוריו של ד"ר פרידמן, נמשיך לפרט על פעילותו הרפואית שלו באותן שנים. דוד ילין כותב בתמוז תרנ"ז (1897).³ "הרופא החדש אשר הביאה חברת "בני ישראל" לעירנו, החל לענות לדורשי

² הוא בית הקפה "אל בשורה" העומד ממש עד היום בצומת המרכזית שליד שוקי העיר העתיקה בואך לאיזור התנויות באפילות - "פיינסטערע קלייטן" באודיש

³ דוד ילין על חצר ד"ר פרידמן באודיש - "הצ' ראובן מ"ת חש"ל" עמ' 61

על משפחות יהודיות בשווקי העיר העתיקה

ב. באחד הימים בשנת 1999, נפגשנו עם הגב' רבקה הכהן ע"ה – אשת הרב מרדכי הכהן ז"ל. הגב' הכהן היא ילידת ירושלים – בת 94 שנפטרה לאחרונה. היא זכרה את משפחת סירוטקין כאשר גרו ברחוב הבזאר, בדירה שפונה לאיזור המוריסטאן וכנסיית הקבר. היא ידעה לספר על יופיה של הדירה ועל היותה מאווררת. אך הוסיפה פרט חשוב, כי אחרי מגוריהם בדירה זו הם עברו לגור ברחוב הנוצרים, בחצרו של מאיר גאני.

וכך אכן התבררו והתגלו לנו דברים מפתיעים ומעניינים אלה, כי ללא בעיות, יכלו יהודים להתגורר לא רק ברובע היהודי אלא באיזורים המרוחקים שבעיר העתיקה – בין סימטאות השווקים העתיקים של ירושלים שבין החומות.

ד"ר פרידמן היה גם בין מייסדי "בית חינוך עיוורים" בירושלים – שתחילתו היה ברחוב מונבז, ע"י מגרש הרוסים. שמו כאמור מופיע רבות בעיתונות של הימים ההם. הוא שימש גם כמוהל אצל ערביי ירושלים והסביבה, שנתנו בו אימון רב.

ערב מלחמת העולם הראשונה עזב ד"ר פרידמן את ירושלים ועבר עם משפחתו לקושטא אשר בתורכיה ושם המשיך לעסוק כרופא. הוא נפטר בשנת 1945, והשאיר אחריו בן (גם כן רופא) ושתי בנות שנולדו בירושלים.

ועד כאן סיפורו המעניין של ד"ר פרידמן על מפעליו כרופא בירושלים ועל מגוריו באיזור.

מגורי משפחת סירוטקין בבית ברחוב הבזאר

אחרי שעזב ד"ר פרידמן את הבית בערך בשנת 1914 – נכנסה לגור בו המשפחה הירושלמית, משפחת סירוטקין.

הגב' הניה מינץ (לבית סירוטקין) סיפרה לי על כך בקיץ שנת 1983 בדירה בילדותה, גרה משפחתה באיזור הרובע הנוצרי. היה זה בשנות ה-20. הוריה עלו ממצרים והתיישבו בירושלים. דירתם היתה לדבריה, באיזור השווקים, מול כנסיית הקבר. וכך מתאימים הדברים לפי התיאור שמסרנו לעיל על מיקומו של הבית.⁴

לדברי הגב' מינץ בעת שמשפחתה גרה בבית היא למדה להכיר את מנהגי הנוצרים. מדי פעם הזתה בלוויות מתיהם שעברו באיזור. כמסתבר, היא ראתה את הדברים מחלונות הבית הפונים צפונה, לכנסיית הקבר. כן היתה שומעת יום יום את צלצולי פעמוני הכנסיות שבסביבה, ולמדה להבחין במשמעותם של הצלצולים השונים. וכך נודעו לנו עובדות בלתי מוכרות עד כה. עדויות נוספות על מגורי המשפחה הזו בבית זה מסרו לנו עוד 2 אנשים.

א. אחות צעירה של הגב' ה' מינץ הגב' תנה רבינק – זכרה היטב את המגורים של משפחתה ברובע הבטראק. וממנה נשקפו נופי ירושלים היפים

ממקום כיוונים. היא הוסיפה פרט חשוב וסיפרה שאכן בדירתם גרה מידת לבן

ארכיון שבתאי זכריה
להולדות ירושלים